

Jadwiga Warszyńska

Instytut Geografii

Uniwersytet Jagielloński

ul. Grodzka 64

31-044 Kraków

**DOLINA KOŚCIELISKA.
ŚLADAMI BADACZY,
ARTYSTÓW WĘDROWCÓW,
PRACA ZBIOROWA POD REDAKCJĄ
MARII BAŚCIK,
WYD. TATRZAŃSKI PARK
NARODOWY,
ZAKOPANE 2001,
120 ss.¹**

**THE KOŚCIELISKA VALLEY: IN THE
FOOTSTEPS OF RESEARCHERS,
ARTISTS AND RAMBLERS [DOLINA
KOŚCIELISKA. ŚLADAMI BADACZY,
ARTYSTÓW, WĘDROWCÓW],
WRITTEN UNDER THE EDITORIAL
SUPERVISION OF MARIA BAŚCIK,
TATRA NATIONAL PARK
PUBLICATIONS,
ZAKOPANE 2001, 120 pp.¹**

Tematem recenzowanej książki jest Dolina Kościeliska, która – obok Morskiego Oka – należy do najwcześniej odwiedzanych i poznanych części Tatr. Jej szczególne znaczenie w historii turystyki tatrzańskiej, wysokie walory krajobrazowe opiewane i rozślawione przez uczestników wędrówek w literaturze pięknej, malarstwie, muzyce, a także różnorodność środowiska, stanowiąca szerokie pole dla badań naukowych, skłoniły autorów do odejścia od koncepcji typowego, tradycyjnego przewodnika turystycznego do rodzaju geograficznej monografii, poprzedzonej obszernym wprowadzeniem o treści historycznej, mającym na celu wstępne zapoznanie czytelników z doliną, w aspekcie jej walorów kulturowych – oraz w części końcowej – konkretnym, szczegółowym opisem trasy. A zatem – do połączenia ścisłej wiedzy geograficznej z bogatą informacją o szczególnym znaczeniu krajoznawczym. Tak ujęta treść książki składa się z trzech części: historycznej, monograficznej i przewodnikowej.

Głównym motywem części historycznej: „Dolina Kościeliska w literaturze, muzyce i sztuce.

The subject of the book is the Kościeliska Valley, which after Morskie Oko, is one of the most frequently visited and best-known parts of the Tatra Mountains. Its particular importance in the history of Tatra tourism, the beautiful landscape praised and glorified in literature, art and music by travellers, as well its varied environment, have become a rich study area. The authors abandoned the idea of a typical, traditional tourist guide and produced a kind of a geographical monograph, preceded by a large historical introduction, in order to acquaint the readers with the valley, its cultural assets and provide them with a detailed description of the tourist route. The authors combined strictly geographical knowledge with abundant tourist information. The book consists of the historical, monographical and tourist guide parts.

The historical part “The Kościeliska Valley in Literature, Music and Art. Studies in the Kościeliska Valley”. The aesthetic impressions preserved in literature, music

Z badań w Dolinie Kościeliskiej”, są utrwalone w literaturze, muzyce i sztuce doznania estetyczne i związane z nimi odczucia osób odwiedzających dolinę w różnych okresach czasu – od początków turystyki tatrzańskiej w połowie XIX w. do czasów współczesnych. Autorzy przypominają najważniejsze dzieła literackie, utwory muzyczne oraz ich twórców, zainspirowanych pięknem Tatr i doliny. W treści zawarte są liczne, obszernie cytaty z zapisków pamiętnikarskich, wierszy, prozy literackiej, wyrażające podziw dla piękna krajobrazu doliny, m.in. Seweryna Goszczyńskiego, Felicjana Faleńskiego i Władysława Tarnowskiego – przedstawicieli romantyzmu – epoki, w której walory krajobrazu tatrzańskiego zostały w pełni docenione. Z okresu Młodej Polski prezentowane są wyjątki poezji m.in. Adama Asnyka i Kazimierza Przerwy-Tetmajera, dla których tematyka tatrzańska była szczególnie żywota. Przytoczone są także fragmenty notatek, wypisy z książek, czy listów np. Józefa I. Kraszewskiego – wielkiego miłośnika Tatr.

Z twórczości malarskiej – autorzy wspominają najstarsze obrazy i panoramy Tatr, powstałe już na początku XVIII w. W książce są zamieszczone liczne reprodukcje obrazów przedstawiających dolinę, wykonanych różną techniką (litografie, akwaforty, akwarele), mające już dzisiaj wartość dokumentalną, m.in. ilustracje Bohusza Z. Stęczyńskiego z poematu *Tatry w dwudziestu czterech obrazach*, Jana Nepomucena Głowackiego i jego uczniów, oraz późniejszych pejzażystów tatrzańskich: Leona Dembowskiego i Wojciecha Garsona, a także prac Awita Szuberta, Stanisława Bizańskiego – autorów pierwszych fotografii tatrzańskich. Autorzy podkreślają szczególną pozycję Walerego Eljasza Radzikowskiego – jako malarza i autora *Ilustrowanego przewodnika do Tatr, Pienin i Szczawnic*.

W podrozdziale „Z badań w Dolinie Kościeliskiej” – omówiono prace badawcze prowadzone w dolinie na przestrzeni wieków, dociekania badaczy odnośnie do jej powstania, topografii, budowy geologicznej, klimatu, wód, roślinności... Podkreślone zostały zasługi Stanisława Staszica – pierwszego Polaka, który zapoczątkował badania naukowe w Tatrach, i który swoje spostrzeżenia dotyczące środowiska przyrodniczego, a także zamieszkującej je ludności zawarł w dziele *O ziemiorództwie...* Autorzy przypominają najważniejsze prace naukowe dotyczące środowiska geograficznego doliny, powstałe na przestrzeni wieków, załączając też krótkie wypisy z artykułów

and art, and the feelings of those visiting the valley at different periods of time from the beginnings of Tatra tourism in the mid-19th century to contemporary times are its main theme. The authors evoke the most significant pieces of literature, music and their writers who were fascinated by the beauty of the mountains and the valley. There are many quotations from memoirs, poems and prose expressing delight with the beauty of the landscape, e.g. by Seweryn Goszczyński, Felicjan Faleński and Władysław Tarnowski, representatives of Romanticism, an epoch when the assets of the Tatra landscape were fully appreciated. The 'Young Poland' period is represented by quotations from poems e.g. by Adam Asnyk and Kazimierz Przerwa-Tetmajer for whom the Tatra theme was particularly important. Other quotations come from the notes, books and letters of Józef Kraszewski, a great lover of the Tatra Mountains.

As regards painting, the authors mention the oldest pictures and panoramas of the Tatras from the early 18th century. The book contains many reproductions depicting the valley, produced in a variety of techniques (lithography, etching and water-colour), having documentary value such as Bohusz Stęczyński's illustrations to the poem entitled *The Tatras in Twenty Four Pictures*, Jan Nepomucen Głowacki's and his students' works, those of later Tatra landscapists, such as Leon Dembowski and Wojciech Garson, as well as those by Awit Szubert and Stanisław Bizański – the first photographers of the Tatra Mountains. The authors emphasize the particular role of Walery Eljasz Radzikowski – a painter and the author of *The Illustrated Guide to the Tatras, Pieniny and Szczawnica*.

In the sub-chapter entitled "Studies in the Kościeliska Valley", the authors discussed the research conducted there over time, the scientific search for details regarding its origins, topography, geology, climate, hydrology and flora. The role of Stanisław Staszic is emphasized, the first Pole to start scientific research in the Tatras, who recorded all his findings about the environment and inhabitants of the valley. The authors recall the most

na temat prowadzonych badań. Dużo uwagi autorzy poświęcają działalności naukowej Wincentego Pola – profesora Katedry Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego (*Karta Tatrów* z 1850 r.), a także jego działalności popularyzatorskiej. Podkreślają Jego zasługi w krzewieniu turystyki tatrzańskiej i w rozbudzaniu patriotyzmu wśród uczestników wycieczek.

Rozważania sięgające pamięcią pierwszej połowy XIX w. dotyczą okresu bardzo znaczącego w historii Polski pod względem zróżnicowanych uwarunkowań politycznych, społecznych i kulturowych, z czym wiąże się swoisty w różnych czasach sposób odczuwania piękna gór i ich wpływ na twórczość literacką, artystyczną, a także dociekania naukowe.

Część monograficzna „Przyroda”. Zawarta w niej treść dotycząca środowiska przyrodniczego ma układ typowy dla monografii geograficznej, zawiera zwięzłą, rzeczową informację dotyczącą kolejno poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego doliny w nawiązaniu do Tatr, zwłaszcza ich budowy geologicznej, pięter klimatycznych, pięter roślinnych. Treść uściślają zamieszczone w tekście tabele, wzbogacają ryciny i kolorowe mapy tematyczne. Na uwagę zasługuje bogata ilustracja krajobrazu doliny – reprodukcje obrazów (heliograviury z drugiej połowy XIX w.) oraz liczne, kolorowe fotografie plenerów, charakterystycznych gatunków roślinności i zwierząt.

Odmiennej charakter ma część monografii dotycząca określenia roli człowieka w dolinie („Człowiek”). Autorzy przedstawiają poszczególne etapy oraz rodzaje jego działalności od początków ich zaistnienia w dolinie do czasów współczesnych. Historię pasterstwa, najsilniej związanego ze środowiskiem przyrodniczym doliny i społecznością górską (stosunki własnościowe, tradycje), górnictwo i hutnictwo, które zostało zaniechane w drugiej połowie XIX w., rozwijającej się dynamicznie turystyki i związanego z nią taternictwa i turystyki jaskiniowej. Wreszcie działalności nie mającej na celu wykorzystania – lecz ochronę przyrody doliny. Treść wzbogacają przytoczone fragmenty wypowiedzi, m.in. Miechowity, Wincentego Pola, Walerego Eljasza Radzikowskiego, oraz ilustracje.

Ścisłe do tytułu nawiązuje jej część o charakterze przewodnikowym („Trasa wędrówki”). Dowodzą tego liczne cytaty wspomnianych w większości już wcześniej „badaczy, artystów i wędrówców”, odnoszące się do konkretnych miejsc oma-

significant scientific papers regarding the geographical environment that have been written giving quotations, and devote a lot of attention to Wincenty Pol, a professor at the Faculty of Geography, at the Jagiellonian University (*Map of the Tatra Mountains – 1850*) and a devoted glorifier of the Tatras. His merits in popularising Tatra tourism and in waking nationalism in excursion participants are highlighted.

The section on the first half of the 19th c. considers a very meaningful period in the history of Poland as far as changing political, social and cultural conditions were concerned, reflected in the changing reception of the beauty of the mountains and affecting literature, art and science.

The second part entitled “Nature” discusses the natural environment and is a typical geographical monograph. It contains factual references and information concerning individual elements of the natural environment in the Kościeliska Valley as part of the Tatra Mountains, especially their geological structure, climate and floral zones. The text is supplemented with tables, figures and coloured maps. The valley landscape is richly illustrated with reproductions (photogravure from the second half of the 19th century) and numerous coloured photographs of views, and characteristic plants and animals.

The section dealing with the role of man (“Man”) is different. The authors present individual stages and types of activity from first appearance to the present day. Shepherding was most strongly linked to the natural environment and the local inhabitants. Mining and metallurgy collapsed in the second half of the 19th c. while tourism developed dynamically, followed by mountain climbing and caving. The authors also mention human activity aimed not at exploiting but preserving nature quoting Miechowita, Wincenty Pol, Walery Eljasz Radzikowski, and including illustrations.

The third, tourist guide part (“Rambling Trails”), is closely related to the title of the book. This can be seen in many quotations from ‘researchers, artists and wanderers’ commemorated with names and plates, such as Elias’s Peak, Kraszewski’s Gate, or Wincenty Pol’s Cross. The

wianej trasy dolinnej, niejednokrotnie upamiętnionych nazwami, tablicami, m.in.: Eliaszowa Turnia, Brama Kraszewskiego, Krzyż Wincentego Pola. Szczególnie dużo miejsca autorzy poświęcają historii ustawienia krzyża przez uczestników wycieczki prowadzonej przez Wincentego Pola w 1852 r. Przytoczone są obszernie fragmenty wspomnień tego zdarzenia zanotowane przez Agatona Gillera, podkreślające motywy i okoliczności temu towarzyszące oraz atmosferę, jaka panowała w czasie ceremonii stawiania krzyża.

W tekście zawarte są też liczne, związane z treścią, reprodukcje obrazów (heliograviury, drzeworyty, akwaforty), stare fotografie i aktualne zdjęcia charakterystycznych fragmentów doliny. Opis trasy jest przejrzysty pod względem topograficznym, zawiera bogatą treść geograficzną, wyjaśniającą genezę występujących form rzeźby, specyfiki świata roślinnego. W zakresie pozostałości po dawnej działalności człowieka w dolinie – sięga interpretacją głęboko w historię. Sporo miejsca zajmuje też kwestia nazewnictwa. Tekst poprzedza dostosowana do jego treści mapa przeglądowa.

Reasumując – recenzowana książka ma dużą wartość poznawczą, a jednocześnie zawiera treści humanistyczne. Jest oryginalna pod względem zawartości i układu treści. Różni się od typowych monograficznych opracowań geograficznych, a także od typowych przewodników. Zawiera obszerną informację geograficzną dotyczącą doliny, wzbogaconą o treści zaczerpnięte z twórczości literackiej, muzycznej, artystycznej. W odbiorze treści książki szczególne znaczenie ma jej aspekt historyczny. Sięgnięcie w przeszłość doliny, pobytu i działalności w niej człowieka, pobudza wyobraźnię czytelnika i usposabia do refleksji. Jest to zgodne z zawartą we wstępie książki intencją autorów, których celem „jest nie tylko ukazanie Doliny Kościeliskiej oczami badaczy, artystów i wędrowców, ale również rozbudzenie wrażliwości dzisiejszego turysty podczas spacerów po tej niepowtarzalnie pięknej Dolinie”.

Cennym uzupełnieniem treści książki jest – z uwagi na jej wielotematyczny i historyczny charakter – bogaty spis literatury, liczący ponad 200 pozycji, indeks nazwisk oraz indeks tatrzańskich nazw geograficznych i nazw obiektów w Dolinie Kościeliskiej oraz spis materiałów archiwalnych i kartograficznych wykorzystanych w książce. Na uwagę zasługuje również efektowna szata edytorska książki oraz zielona okładka z wizerunkiem Raptawickiej Grani – reprodukcją akwaforty Józefa

autorów devote a lot of space to the story of the putting up of this cross by excursion participants guided by Wincenty Pol in 1852. They give long quotations describing that event from the notes made by Agaton Giller, emphasizing the motives, circumstances and atmosphere during the ceremony.

The text also includes numerous reproductions (photogravure, woodcuts and etchings), old and current photographs of characteristic parts of the valley. The description of the route is clear topographically, and rich in geographical content explaining the origins of the present landscape and flora. As far as the remains of former human activity are concerned, the authors go a long way back in history. Quite a lot of space is devoted to terminology and the text is preceded by a review map corresponding to its contents.

To sum up, the book is very educational. It is original in terms of its contents and layout differing from typical geographical monographs or guides. It contains a lot of geographical information about the Kościeliska Valley, supplemented with literary, music and art materials. For the reader the historical aspect of the book is particularly important. The trip into the valley's past and reading about the human presence there stir the reader's imagination and make him/her reflect on the book's contents. This is consistent with the authors' intention expressed in the introduction of "not only showing the Kościeliska Valley as perceived by researchers, artists and ramblers, but also awakening the sensitivity of today's tourist during walks in this uniquely beautiful valley."

Considering the fact that the authors discuss so many topics and put them into a historical context, a valuable addition is the rich bibliography containing over 200 entries, a name index and a Tatra geographical and other terms index, as well as a list of the archival and cartographic materials used in the book. The book is very attractively edited, and its green cover presents a view of Raptawicka Ridge – a reproduction of a Józef Kraszewski etching. On the inside cover there are coloured

fa I. Kraszewskiego. Na wewnętrznych stronach okładki są wklejki barwnych map topograficznych (wersja zimowa i letnia) oraz oddzielnie załączona mapa doliny. W nastrój wprowadza cytat Marii Steczkowskiej z książki *Obrazki z podróży do Tatrów i Pienin* (1858).

inserts with topographic maps (winter and summer versions) and also a separate map of the valley. A quotation from Maria Steczkowska's *Pictures from Journey to the Tatra and Pieniny Mountains* (1858) puts the reader into the right reading mood.

PRZYPIS

¹Autorzy: Jarosław Balon, Maria Baścik, Krystyna German, Wojciech Maciejowski, Joanna Pociask-Karteczka.

NOTE

¹Authors: Jarosław Balon, Maria Baścik, Krystyna German, Wojciech Maciejowski, Joanna Pociask-Karteczka.